

Jørgen Frost og Lis Pøhler

MAERK SPROGET

Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

Pøhler

MÆRK SPROGET

Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

Dette hæfte er tænkt som et supplement til din læsning af *Mærk sproget – skriv og læs!*, hvor det første kapitel handler om sprog- og literacystimulering både i hjemmet og i overgangen mellem dagtilbud og skole. Her redegøres for en forståelse af forholdet mellem sprog og læsning, som understreger vigtigheden af at sikre en sammenhængende sproglig stimulering i overgangen fra dagtilbud til skole – eller som det er beskrevet senere i bogen: udvikle et toårigt rum for literacy for de 4-6 årige. Som udgangspunkt er ansvaret for at tilrettelægge og udvikle denne sammenhæng hverken lærerens eller pædagogens – men kommunens. Men læreren har sammen med pædagogen fra dagtilbuddet både den faglige viden om literacy og det personlige kendskab til børn, fysiske rammer og faktiske vilkår, som kan give det toårige rum for literacy et reelt, konkret og relevant indhold.

Toårigt rum for literacy

I tilknytning til kapitel 1: *Literacy før skolestart* vil vi først præsentere en helt uformel model, som kan hjælpe dig til at få overblik over børnenes undervisningsbehov i forhold til udvikling af skrive- og læsefærdigheder i dagtilbud og børnehaveklasse. Men det er ikke nok kun at få overblik over de tale- og skriftsproglige temaer, hvis arbejdet i det toårige rum for literacy skal fungere. Derfor vil vi i tillæg til modellen også beskrive fem centrale udviklingsområder, som ikke direkte refererer til faglige kundskaber, men som ligger under eller bag det enkelte barns betingelser for generelt at kunne udvikle sig. Udviklingsområder, som læreren og pædagogen nødvendigvis skal medtænke, når det toårige rum skal udfoldes med en konkret børnegruppe.

Ideen med dette studiehæfte er således at styrke både lærerens og pædagogens grundlag for at handle pædagogisk bredt og alsidigt og se nuanceret på det enkelte barns udviklingspotentiale. Vi har ikke intentioner om at give konkrete løsningsforslag. Dertil er vores kendskab til dig, den konkrete børnegruppe og de faktiske muligheder alt for ringe. Vores intention er at understøtte dine og dine kollegers muligheder for at udvikle et toårigt rum for literacy, som passer til netop jer og jeres børnegruppe.

Vi håber således, at dette studiehæfte sammen med bogen '*Mærk sproget – skriv og læs!*' kan støtte dig i at skabe det bedst mulige grundlag for, at overgangen kan blive god for alle de børn, som du i din daglige praksis har kontakt med. Vi følger op med yderligere fire studiehæfter.

Jørgen Frost og Lis Pøhler

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3

At se forskelligheden

For at kunne tilrettelægge en differentieret literacystart for den børnegruppe, du helt konkret skal arbejde med, vil det være nyttigt først at få overblik over forudsætningerne i børnegruppen. Måske kan du starte med at fordele dem i disse fire grupper? Så har du allerede taget første skridt for at møde det enkelte barn på netop dét udviklingstrin, hvor det er. Og det er forudsætningen for at kunne sikre en god start for alle.

Samarbejdet mellem hjem, dagtilbud og skole

Beskriv kort, hvordan samarbejdet fungerer i dag:

- Hvilke formelle samarbejdsformer har I?
- Hvilke uformelle samarbejdsformer har I?
- Hvilke tiltag vil du/I sætte ind med i forhold til hver af de 4 grupper på skemaet?

Hvad fungerer efter din vurdering godt – og hvad kunne med fordel udvikles?

Beskriv, hvordan den ideelle samarbejdsform kunne se ud set fra din stol.

Tænk også over, hvem du regner med at samarbejde med om dette. Prøv at sætte dig i deres sted: Hvad kunne motivere dem for deltagelse – og hvilke udfordringer vil de eventuelt se?

Hvordan kan du mest hensigtsmæssigt starte processen? Hvilket skridt skal være dit første?

Fem læringsdimensioner for at sikre alsidighed

Det at lære at læse og skrive er helt centralt i barnets skoleliv, men undervisningen kan kun fungere, hvis læreren eller pædagogen har et alsidigt blik på sine elever ved tilrettelæggelsen af aktiviteter og undervisning. Lærerens eller pædagogens indsats skal stimulere nysgerrighed, sikre mestring og udvikle gode arbejdsvaner. I studiehæfte 3: *Aktivitet og fordybelse* uddyber og konkretiserer vi dette.

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3

For at vise noget af denne alsidighed på en mere håndgribelig måde vil vi kort gøre rede for en tænkning om læring, som er udviklet af *Centre for Language in Primary Education* i London, med henblik på at klargøre grundholdningen til læring i den nationale læseplan på begyndertrinnet i England. Pointen bag modellen er, at fremgang og udvikling må ses i et bredt perspektiv: Læring er en proces, som finder sted i et harmonisk samspil mellem flere sider af barnet, fra selvtillid over erfaring til refleksionsevne, og derfor må læreren og pædagogen ved tilrettelæggelse af undervisning og samvær tage disse sider i betragtning. Her følger blot en kort præsentation af de fem læringsdimensioner (Barrs, Ellis, Hester og Thomas, 1990: *Patterns of Learning*. London: Centre for Language in Primary Education):

De fem læringsdimensioner er:

Selv om de fem læringsdimensioner, som uddybes herunder, kan betragtes som selvstændige områder, vil områderne være forbundet indbyrdes og gensidigt støtte hinanden. Meningen med områderne er, at læreren og pædagogen altid skal forsøge at medtænke dem ved sin planlægning og gennemførelse af undervisning og aktiviteter. Det betyder, at når læreren for eksempel planlægger at arbejde med fortælling (eller et af de andre områder fra literacysporet), så skal det gøres på en sådan måde, at arbejdet ud over fx det at styrke børnenes evne til at fortælle, *samtidigt* styrker deres selvtillid og selvstændighed, giver dem varierende erfaringer, udvikler effektive strategier, giver dem kundskab og forståelse og udvikler evne til refleksion.

Samtidig er områderne relevante for observation af udvikling. I Danmark har vi ikke den samme tradition som i England med regelmæssige og systematiske iagttagelser i forhold til elevernes literacyudvikling (running record). Erfaringen fra England viser, at det er en stor gevinst, hvis læreren eller pædagogen vænner sig til med regelmæssige mellemrum at gøre sig nogle notater om børnenes udvikling.

De fem læringsdimensioner kan udgøre en huskeliste, som supplerer andre iagttagelsesområder. Notaterne fra undervisningen vil således være fundamentet for tilrettelæggelse af en mere individuel og alsidig undervisning, hvor læreren eller pædagogen gennem sit udvidede overblik over hver enkelt barns udvikling kan tilrettelægge homogene grupper (evt. makkerpar), som kan arbejde sammen i perioder. Endelig vil notaterne kunne give et bedre dokumenteret samtalegrundlag til samtaler med forældre og kolleger om det enkelte barns udvikling.

Rent praktisk kan man vælge at observere bestemte børn på bestemte dage. Hvis man har værkstedsundervisning, kan observationsperioderne tilrettelægges således, at børnene er inddelt i faste grupper, som roterer mellem fastlagte værksteder på bestemte tidspunkter. Et af værkstederne vil være der, hvor den voksne for det meste opholder sig. Ofte vil det være muligt at tilrettelægge, så hver gruppe kommer til denne gruppe mindst to gange om ugen. Dette uddybes i studiehæfte 3: *Aktivitet og fordybelse*.

Selvtillid og selvstændighed

Barnets selvtillid og selvstændighed i læringssituationer vil ofte tydeligst afsløre sig som ren og skær interesse og engagement. I forhold til at lytte og fortælle vil selvtilliden være afhængig af både den sociale kontekst og den situation, læringen foregår i. Barnet skal befinde sig godt i en gruppe for at kunne fungere optimalt som fortæller. For at få et nuanceret billede af barnet må iagttagelsen finde sted i forskellige sammenhænge. Et tegn på udvikling vil ofte være, at barnet viser initiativ til at indlede samtaler og er i stand til at fange andres

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3

opmærksomhed og holde opmærksomheden et stykke tid. Børn med dansk som andetsprog vil ofte have brug for støtte for at fange andres opmærksomhed og fastholde den.

I forhold til literacy vil selvtillid og selvstændighed på dette tidspunkt vise sig ved, at barnet begynder at lege med ord og sætningsformuleringer og finder spontant på rim og desuden ved at begynde at huske sange udenad. Barnet vil desuden være præget af lyst til at skrive og har selvtillid i forsøget på at lære at læse. Selvtilliden vil udvikle sig til selvstændighed.

Varierede erfaringer

Her drejer det sig om barnets erfaringer med læring i klassen eller i dagtilbuddet. Det vil sige, at her betyder omgivelserne, barnet færdes i, meget. Hvordan kan barnet i den konkrete kontekst, erhverve nuancerede og kvalificerede erfaringer i forhold til de områder, han eller hun skal udvikle sig på? For at besvare spørgsmålet må læreren eller pædagogen finde ud af, hvordan børnegruppens dagligdag og fysiske indretning kan tilrettelægges, så der kommer mange og nuancerede muligheder for at få erfaringer. Barnets erfaringer med at formulere sig og lytte vil blive bestemt af de muligheder, de voksne er i stand til at lægge op til i undervisning, aktiviteter og sociale rammer. Tilsvarende vil den voksne gennem tilrettelæggelsen kunne give barnet stadig mere varierede erfaringer med skrivning og læsetekster, således at barnet hele tiden kan udvide sin kompetence.

Højtlesning med ledsagende samtaler med gruppen om teksten, som læses, er et af de mest virkningsfulde midler til at udvide børnenes ordforråd og horisont og desuden skærpe deres opmærksomhed mod at lytte aktivt for at forstå det, de hører. Samtidig kan den voksne støtte hver enkelt i forhold til at turde være aktiv i et gruppefællesskab. Således bliver det kulturelle fællesskab en mulighed for samtidigt at styrke det sociale fællesskab.

Effektive strategier

Her drejer det sig om barnets arbejdsmåder: de konkrete strategier, barnet bruger i sin læreproces. Læreren eller pædagogens opgave er at iagttage børnenes arbejdsmåder og få dem til at bevidstgøre sig om disse og udvikle dem nuanceret. I sociale sammenhænge må de lære sig at bruge sproget hensigtsmæssigt og gennemføre diskussioner, som ikke nødvendigvis bliver til skænderier, selv om man er uenige.

I forhold til literacyudviklingen er det grundlæggende vigtigt at få børnene godt med i de sproglege, som gennemføres, så hvert barn lærer at forholde sig aktivt til og lege med talesproget med de temaer, som sproglegerne lægger op til. Men det må ikke blive formel træning. Det vigtige er at få børnene til at deltage aktivt i legene og her lege de strategier ind, som skaber muligheden for, at børnene bliver fortrolige med talesprogets form side. Målet er at nå frem til, at de kan mærke lydene i ord. Når børnene samtidig opmuntres til at tegne og skrive, opstår muligheden for at overføre den sproglige analyse til skrivningen — og så er vejen åben for at få den første skrive- og læseudvikling på sporet.

Kundskab og forståelse

Her rettes fokus mod det at stimulere barnets nysgerrighed og interesse for dets omverden i mange sammenhænge. Det kalder på tilrettelæggelsen af et fysisk rum med skiftende muligheder for, at børnene kan udforske og lære. Via en årsplan kan man sikre sig at der bliver mulighed for at opleve og erfare temaer, hvor børnene kan engagere sig og deltage aktivt på deres niveau.

I disse sammenhænge kan barnets kundskab om og forståelse af sprog og om læsning og skrivning udvides. Den situationsuafhængige sprogbrug skal stimuleres og ved brug af fx tablets eller mobiltelefoner kan børnene få mulighed for at dokumentere deres oplevelser og udarbejde små præsentationer for andre. Igennem dette arbejde bliver sprog, billeder, tegninger, skrivning og læsning barnets nye redskaber for både at lære og at medvirke til at skabe et levende læringsmiljø.

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3

Evne til at reflektere

En vigtig del af al sprogstimulerende aktivitet består i at påvirke barnets evne til at reflektere over det, de foretager sig. Det gælder både ved løsning af konflikter, ved planlægning af aktivitet, kontrol af aktivitet, evaluering af aktivitet, og det gælder i forbindelse med de fagområder, man beskæftiger sig med. Om man her kan være opmærksom på, om man arbejder hensigtsmæssigt, eller man skal ændre sine arbejdsmåder? At kunne reflektere over sin aktivitet betyder, at man kan komme problemer i forkøbet; at man kan nuancere sin forståelse af sin virkelighed og blive en mere kvalificeret lytter og samtalepartner. Under højtlesning vil barnets forståelse være afhængig af barnets evne til at reflektere over det, som læses, og tage stilling til det.

Herunder viser vi et eksempel på, hvad en lærer har skrevet om en elev i henholdsvis 0. og 1. klasse på de 5 områder. Sidst i hæftet er et tomt skema, som du kan bruge til iagttagelse af dine elever.

0. klasse: marts	Læringsdimension	1. klasse: marts
Møder kendte og forudsigelige tekster med engagement. Legeskriver med stor energi. Kan lide at se i bøger alene eller sammen med kammerater.	Selvstændighed →	Lytter engageret, når der læses højt for hende. Elsker at skrive historier Vælger at læse selv – også ukendte tekster. Er god til kvalificerede gæt på ukendte ord.
Optaget af billedbøger i klassens bibliotek. Aktiv og engageret i sproglege Eksperimenterer med at sætte bogstaver sammen for at skrive noget.	Varierede erfaringer →	Nyder at læse med andre. Aktiv i at skrive klasseavis Alsidig i valg af bøger og læser både fiktion- og fagtekster.
Forstår korrespondancen mellem lyde og bogstaver. Udnytter støtte i billeder. Tegner tegneserier.	Effektive strategier →	Læser engageret. Husker det hun læser. Skriver historier på tablet. Ved læsning udnytter hun både billeder, kontekst og stavning. Retter ofte sig selv.
Vil gerne høre eventyr Hendes kundskab om fortællestruktur støtter hendes læseforsøg.	Kundskab og forståelse →	Klarer fonologisk læsning Bemærker 'ord i ord'. Sikker i alfabetet og bruger ordforslagsprogram hensigtsmæssigt.
Relaterer historier, hun hører, til egne erfaringer. Stiller ofte relevante spørgsmål. Får i dagligdagen ofte associationer til en tidligere læst tekst	Evne til at reflektere →	Reflekterer over indholdet i en tekst og undrer sig ofte. Meget aktiv – og konstruktiv – når vi laver storyline.

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3

Til pædagogen i dagtilbud

Tænk over dine samspilssituationer med børnene. I hvor høj grad bruger du situationerne til sprogstimulering? Hvornår og hvordan bliver de fem læringsdimensioner inddraget?

Udvælg ét barn, som du vil iagttage én dag. Sørg for at have papir og blyant ved hånden hele dagen og noter hver gang du har udnyttet en samspilssituation til sprogstimulering.

Du skal ikke skrive en dansk stil hver gang – du kan nøjes med at skrive fx: **Tobias, gyngesamtale om, hvad man kan se, når man gynger højt**, eller **Emma, frokost: samtale om forskellen mellem at give, tage og få mælken**.

Du kan eventuelt efterfølgende bruge notatarket, så du får et billede af hvilke(n) af de fem læringsdimensioner, som du især samtidigt understøttede. De fem læringsdimensioner er i praksis næsten umulige at adskille, så vælg bare det, du synes fik ”mest opmærksomhed”.

Måske kan du få dine kolleger til at lave lignende iagttagelser? Tag udgangspunkt i noterne til et personalemøde. Hvilke situationer udnyttes oftest til sprogstimulering? Hvilke områder af sproget understøttes hyppigst? Hvilke læringsdimensioner støttes hyppigst?

Er der børn på stuen, som I slet ikke har nævnt på jeres sedler?

Hvordan kan I udnytte de fem læringsdimensioner, når I skal tilrettelægge overgangen til skolen. Her kan du med fordel tænke i tre dimensioner: Generelle forhold, faglige forhold samt metodiske og organisatoriske forhold.

Til læreren i grundskolen

Hvordan og hvornår stimulerer du dine elever i løbet af en dag. Spørg for eksempel dig selv om, hvor mange elever har i dagens løb spurgt dig om betydningen af et ord, du har sagt eller læst? Hvilke ord har du i dag valgt at forklare for eleverne. Hvorfor valgte du at forklare? Hvordan vil du følge op på den ordforklaring i morgen/næste gang, du ser eleverne?

Kig også på de tekster, eleverne har læst eller lyttet til i ugens løb. På hvilke områder har tekstvalget beriget elevernes ordforråd og omverdenskundskab? Og hvordan har du stimuleret eleverne i forhold til de fem læringsdimensioner?

Udvælg én elev, som du vil iagttage én dag. Sørg for at have papir og blyant ved hånden og noter hvordan og hvornår du har stimuleret hhv. sprog og læring. Du kan eventuelt bruge notatarket til dette, så du samtidigt får medtænkt de fem læringsdimensioner.

Måske kan du få dine kolleger til at lave lignende iagttagelser? Tag udgangspunkt i noterne til et teammøde. Hvilke situationer udnyttes oftest til sprogstimulering? Hvilke områder af sproget understøttes hyppigst? Hvilke læringsdimensioner støttes hyppigst?

Er der elever i klassen, som I slet ikke har nævnt iagttaget? Hvordan vil I bruge iagttagelserne til tilrettelæggelse af den næste periodes undervisning?

Iagttagelse af _____

Iagttager _____

Dato:	Læringsdimension	Dato:
	<p style="text-align: center;">Selvstændighed</p> <p style="text-align: center;">—————→</p>	
	<p style="text-align: center;">Varierede erfaringer</p> <p style="text-align: center;">—————→</p>	
	<p style="text-align: center;">Effektive strategier</p> <p style="text-align: center;">—————→</p>	
	<p style="text-align: center;">Kundskab og forståelse</p> <p style="text-align: center;">—————→</p>	
	<p style="text-align: center;">Evne til at reflektere</p> <p style="text-align: center;">—————→</p>	

MÆRK SPROGET – Studiehæfte 1: Literacy før skolestart

© 2021, Forlaget Pøhler, Brøndby

Grafisk design: Rikke Jensen

Studiehæfterne kan frit downloades fra www.poehler.dk | ISBN: 978-87-93740-69-3